

УДК 37.014.53

Силадій І. М.

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9248-0774>

Кандидат педагогічних наук,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
(Київ, Україна) E-mail: zhizhkot@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ

На основі аналізу наукової літератури виявлено, що за своєю сутністю педагогічна творчість є демократичною, бо здійснюється відкрито, прозоро, через взаємодію суб'єктів педагогічного процесу. З'ясовано, що конкуренція і демократизм в освіті забезпечують її прогрес та поступальний розвиток з огляду на суспільні потреби й інтереси. У статті описано основу демократизму педагогічної творчості, що проявляється у різних формах і видах педагогічної діяльності, стимулюючи саморозвиток педагога та активізуючи його інноваційне мислення.

Метою статті є дослідження та теоретичне обґрунтування сутності педагогічної творчості як основи демократизації освіти.

Методологія. Теоретико-методичне дослідження з проблеми педагогічної творчості як основи демократизації освіти здійснювалося на основі теоретичних методів дослідження, а саме: порівняльний аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти, психолого-педагогічної літератури, досвіду роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та зарубіжжя – для визначення стану та перспектив досліджуваної проблеми; аналіз, синтез, індукція, дедукція, систематизація, класифікація – для систематизування теоретичних матеріалів із проблеми дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні та теоретичному обґрунтуванні сутності педагогічної творчості як основи демократизації освіти; введенні власної дефініції поняття «педагогічна творчість», окреслено умови для творчої самореалізації викладача.

Висновки. Розвиненість педагогічної творчості є одним з показників вкоріненості демократичних процесів в освіті. Вона сприяє пошуку нестандартних педагогічних рішень, виховує здатність викладача до самовдосконалення й самоосвіти як стилю життя, стимулює розробку нових методик, форм, прийомів, у професійній діяльності вчителя.

Ключові слова: освіта, демократизація освіти, педагогічна творчість, творча самореалізація педагога.

Постановка проблеми. Актуальність роботи. На сучасному етапі розвитку освіти визначне місце відводиться її гуманізації та демократизації. Демократизація системи освіти відкриває низку можливостей для розкриття творчих здібностей педагога, сприяє пошуку нестандартних підходів в освітньому процесі. Саме демократизація надає педагогу свободу вибору моделі освітнього процесу. Такий вибір передбачає лібералізацію всієї системи педагогічної діяльності, панування в закладі освіти атмосфери творчості, співробітництва, новаторства, конструктивного діалогу усіх учасників освітнього процесу. Водночас демократизація освіти неможлива без педагогічної творчості педагога.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. При вивченні проблем педагогічної творчості дослідниками приділяється увага:

– дослідженню співвідношення поняття педагогічної творчості із супровідними ознаками, властивостями, якостями особистості (В. О. Лісовська, В. А. Крутецький, М. М. Поташник, Л. А. Степанко та ін.);

– з'ясуванню механізму взаємозв'язку творчого мислення і педагогічної майстерності (Ю. П. Азаров, В. І. Загвязинський, І. А. Зязюн, Н. М. Тарасович та ін.);

– дослідженню суб'єктивних аспектів педагогічної творчості, видів і механізму педагогічної імпровізації (І. А. Зязюн, М. Д. Нікандров та ін.).

Метою статті є: дослідити та теоретично обґрунтувати сутність педагогічної творчості як основи демократизації освіти.

Методологія. Теоретико-методичне дослідження з проблеми педагогічної творчості як основи демократизації освіти здійснювалося на основі теоретичних методів дослідження, а саме:

– порівняльний аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти, психолого-педагогічної літератури, досвіду роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та зарубіжжя – для визначення стану та перспектив досліджуваної проблеми;

– аналіз, синтез, індукція, дедукція, систематизація, класифікація – для систематизування теоретичних матеріалів із проблеми дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні та теоретичному обґрунтуванні сутності педагогічної творчості як основи демократизації освіти; введенні власної дефініції поняття «педагогічна творчість», окреслено умови для творчої самореалізації викладача.

Результати дослідження. Як зазначав В. Сухомлинський, педагогічна творчість – це бачення людиною власного внутрішнього світу, передусім свого розуму, особистого напруження інтелектуальних сил, розуміння й творення краси в наслідках своєї праці, власних зусиль [8].

У науковій літературі окрім поняття «педагогічна творчість» використовується поняття «навчальна творча діяльність», яке на нашу думку, є вужчим за своїм змістом.

Зокрема, В. Андреев дає наступне визначення навчальної творчої діяльності: «це один із видів навчальної діяльності, спрямованої на вирішення навчально-творчих завдань, здійснюваної переважно в умовах застосування педагогічних засобів непрямого або перспективного управління, орієнтованих на максимальне використання самоврядування особистості, результатом якої є оволодіння суб'єктивною новизною, значущістю і прогресивністю для розвитку особистості й особливо її творчих здібностей» [1, с. 51]. Отож, ми не можемо зводити педагогічну творчість лише до інноваційної навчальної діяльності, але водночас ця складова роботи викладача є однією з основних.

Узагальнюючи науковий доробок низки вчених Н. Стельмах констатує, що найважливішими характеристиками педагогічної творчості є високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-проблемний стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (уміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне); проблемне бачення; творча фантазія, розвинена уява; специфічні особисті якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм); специфічні провідні мотиви (необхідність реалізувати власне «я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [7].

Демократизм педагогічної творчості проявляється у різних формах та видах не тільки на рівні задуму, але й на рівні реалізації педагогічної інновації.

На переконання Н. Лупак, педагогічна творчість виявляється у всіх елементах педагогічної діяльності: у цілепокладанні (проектуванні нових цільових і побічних результатів), засобах, методах, умовах тощо. Педагогічна творчість як динамічний процес здійснюється не тільки під час підготовки до заняття, але й у ході реалізації задуманого, уточненні й конкретизації методів, змісту, цілей навчання, закладених у педагогічному проєкті заняття відповідно до вимог освітніх ситуацій реального процесу навчання.

Це говорить про те, що у педагогічній діяльності існує два види творчості, що взаємно зумовлюють один одного: теоретичний та практичний. Безумовно, що творчість у теоретичному сенсі припускає і практичні елементи, але домінує в ній інтелектуальна робота. У творчості, яка знаходиться у практичному полі, домінують предметнодіяльнісні моменти [5].

Педагогічна творчість надає значний поштовх до саморозвитку вчителя, активізує інноваційне мислення викладача. Параметрами творчого інноваційного потенціалу вчителя є здатність генерувати і продукувати нові уявлення та ідеї, а головне проєктувати і моделювати їх у практичних формах діяльності.

Педагогічна творчість передбачає відкритість вчителя до нового, до альтернативних точок зору, культурно-естетичну розвиненість, а також інтелектуальне та емоційне багатство тощо. Стратегія інноваційної діяльності вчителя полягає у підвищенні ефективності реалізації вже існуючих в освіті нововведень; у прискоренні процесу розповсюдження інновацій в освітньому процесі; у заміні існуючих традиційних методик на нові інтерактивні технології з метою підвищення якості навчання; у здатності стимулювати попит на інновації; у забезпеченні експертизи інноваційного – виявлення вузьких місць і визначення шляхів їх усунення.

Демократизм педагогічної творчості проявляється не тільки у створенні нових методик викладання, прогресивних підходах до розкриття потенціалу об'єктів навчання, але й у вмінні вчителя комбінувати існуючі науково-методичні напрацювання, вдало синтезувати класичне й сучасне.

У цьому контексті Є. Громов звертає увагу на те, що творчість передбачає не обов'язкове створення чогось нового за відхідним матеріалом, а може мати форму рекомбінації певних відомих елементів. За його словами, «основні фази творчості важко піддаються об'єктивному аналізу, зокрема такі її компоненти, як: а) творче мислення; б) індивідуальний стиль діяльності; в) педагогічна імпровізація; г) умови творчої діяльності» [6, 259].

Отже, педагогічна творчість це складний індивідуалізований процес, який не завжди піддається вербальному опису й має поєднання усвідомлених настанов й знань з інтуїтивними імпульсами та рішеннями конкретного викладача.

Водночас, на думку О. Куцевол, творчості педагога притаманні спільні риси, властиві будь-якому виду творчої діяльності:

- творчий процес неможливий без наявності суб'єкта творчості, яким виступає педагог;
- основою творчості є креативність особистості – творчі здібності, які можна розвивати в процесі професійної діяльності;
- педагоги й учні/студенти як суб'єкти творчої діяльності продукують нові ідеї, думки, образи, предмети;
- об'єктом педагогічної творчості можуть бути атрибути реального світу (учні, студенти) і віртуального світу (образи предметів, явищ, зв'язки й стосунки між ними, ідеї, уявлення тощо);
- творчість педагога – процес цілеспрямований, але його результати не завжди точно прогнозовані, оскільки тут задіяна як свідомо, так і підсвідомо сфери людської психіки, причому значна частина творчого акту залишається неусвідомленою;
- здійсненню творчого акту сприяють зовнішні й внутрішні умови (соціальне середовище, свобода, наявність у суб'єкта діяльності певних особистісних якостей: цілеспрямованості, працелюбності, сміливості, активності, впевненості в собі, наполегливості);
- на перебіг творчого процесу впливає емоційний фактор – почуття суб'єкта до об'єкта творчої діяльності; цей акт здійснюється на фоні емоційного піднесення – творчого натхнення;
- використання евристичних методів продуктивного мислення може полегшити пошук ефективного розв'язання творчого завдання [4, 95–96].

Як зазначають фахівці, педагогічна творчість не можлива без такої якості викладача як креативність. Варто зауважити, що у недемократичних суспільствах особистості, що мислять нестандартно, як правило, сприймаються як загроза існуванню системи, і навпаки, демократичні соціальні відносини потребують креативності у різних сферах життєдіяльності як основи для саморозвитку.

Зокрема, О. Антонова запропонувала основні параметри, які характеризують педагогічну креативність [2].

По-перше, це здатність до здійснення творчого підходу в педагогічній діяльності: швидкість мислення (кількість ідей, яка виникає за одиницю часу); здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; здатність до генерування ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень (для викладача – пошук нових форм, методів, засобів навчальної та виховної діяльності); відчуття витонченості ідеї; здатність дивуватися; відкритість та інтерес до всього нового; здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією; здатність до гнучкого образного мислення, яке може проявлятися у конструюванні нової оригінальної наочності; гнучкість словесного мислення, яскрава образна мова, вміння «запалити» учнів своєю розповіддю; вибірковість до пізнання нового; пошуково-перетворюючий стиль мислення; творча фантазія, розвинене уявлення; проблемне бачення ситуації; здатність «порушувати спокій»; здатність глибоко занурюватися у привабливу діяльність; прагнення до винаходів, творчості; інтерес до загадок, парадоксів, імпровізацій; здатність самостійно приймати рішення; здатність швидко переключати увагу.

По-друге, це здатність постійно розвивати творчий педагогічний досвід, компетентність: бажання підвищувати професійну компетентність, отримувати нові знання, розвивати відповідні вміння, навички педагогічної діяльності; здатність швидко знаходити, набувати у творчих пошуках нові знання, розширювати свій професійний кругозір; уміння цілеспрямовано вивчати питання або проблеми, пов'язані із педагогічною діяльністю; почуття задоволення від збагачення досвіду педагогічної діяльності і водночас – творчого невдоволення рівнем досягнень, як умова подальшого зростання професійної компетентності.

По-третє, це здатність формувати та реалізувати творчу стратегію педагогічної діяльності: стійка потреба у систематичному збагаченні досвіду педагогічної діяльності; здатність до самостійного формування глибоких і систематичних знань у процесі вирішення ключових навчальних та виховних проблем; уміння розробляти гнучку стратегію творчої педагогічної діяльності на основі визначення мети й побудови відповідної до неї програми; здатність мобілізувати власний досвід, або швидко набувати додаткової компетентності з метою розв'язання важливої та складної педагогічної проблеми; почуття відповідальності при виконанні творчих професійних завдань.

В цілому педагогічна творчість передбачає наявність у вчителя комплексу особистісних креативних якостей, зокрема дивергентність мислення, здатність до аналізу та самоаналізу, гнучкість та широта мислення, розвинена уява та фантазія, надситуативна активність, здатність до імпровізації тощо.

Для розвитку педагогічної творчості необхідна демократизація всієї системи освіти, а також впровадження демократичних засад управління у педагогічних колективах різного рівня.

Керівник педагогічного колективу повинен сприяти розвитку творчої атмосфери серед викладачів, бути зразком креативного вирішення управлінських та науково-методичних завдань.

Вищенаведені умови є підґрунтям для творчої самореалізації викладача, його науково-методичного пошуку у оволодінні новими технологіями розвитку інтелектуальних та духовних здібностей учнів.

На переконання А. Волосенко, творча самореалізація вчителя – це безперервний, цілеспрямований процес максимального розкриття творчих здібностей в процесі професійної самодіяльності, що передбачає формування в особистості вчителя комплексу необхідних якостей, актуалізацію внутрішніх ресурсів, активність та креативність у вирішенні нестандартних завдань. В результаті процесу опредметнення сутнісних сил особистості вчителя створюються об'єкти матеріальної та духовної культури. Мотиваційну основу творчої самореалізації складають внутрішні потреби вчителя. Процес розгортання індивідуальної творчої самореалізації забезпечується комплексом особистісних функцій (самопізнання, самовизначення, самооцінка, самоконтроль, саморегуляція) та низкою засобів (самовиховання, самонавчання) [3, 36].

Водночас творча самореалізація педагога потребує визначення певної мети, оскільки вона спрямована на учнів, їхній розум та душу. Тому творча свобода педагога повинна базуватися на принципі “не нашкодь”, на усвідомленні того, що будь-яка новітня технологія навчання та виховання повинна бути ретельно розроблена, прораховані ризики її застосування.

Зокрема, на переконання В. Сухомлинського в основі педагогічної творчості має бути покладена любов до дитини. Відомий педагог у статті «Як любити дітей» висловлює думку про те, що тільки любов вихователя може вплинути на духовний світ дитини, «педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [9, 292].

Висновки. Отже, розвиненість педагогічної творчості є одним з показників вкоріненості демократичних процесів в освіті. Вона сприяє пошуку нестандартних педагогічних рішень, виховує здатність викладача до самовдосконалення й самоосвіти як стилю життя, стимулює розробку нових методик, форм, прийомів, у професійній діяльності вчителя.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів, пов'язаних з розумінням педагогічної творчості як основи демократизації освіти. Подальшої розробки потребують такі питання: інноваційні підходи до впровадження педагогічної творчості; засоби демократизації сучасної освіти.

References

1. Андреев В. Диалектика воспитания творческой личности: Основы педагогики творчества. Казань, 1988. 236 с.
Andreev, V. (1988). Dialektika vospitaniya tvorcheskoy lichnosti: Osnovy pedagogiki tvorchestva [Dialectics of education of the creative person: Fundamentals of pedagogy of creativity]. Kazan, Russia.
2. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. *Нові технології навчання*. Вінниця, 2011. № 69. С. 11–17.
Antonova, O. Ye. (2011). Pedagogichna kreatyvnist u strukturі pedagogichnoi obdarovanosti vchytelia [Pedagogical creativity in the structure of teacher's talent of the teacher]. *Novi tekhnologii navchannia – New Learning Technologies*. Vinnytsia, Ukraine, 69, 11–17.
3. Волосенко А. Зміст та суть поняття творчої самореалізації вчителя. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2012. Ч. 1. С. 30–37.
Volosenko, A. (2012). Zmist ta sut poniatia tvorchoyi samorealizatsii vchytelia [Contents and essence of the concept of creative self-realization of a teacher]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu – Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University*. Uman, Ukraine, part 1. 30–37.
4. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: дис... доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 448 с.
Kutsevol, O. M. (2007). Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv literatury [Theoretical and methodological foundations of the development of creativity of future teachers of literature]. Candidate's thesis. Kyiv, Ukraine.
5. Лупак Н. Педагогічна творчість як наукова (фахова) проблема. *Молодь і ринок*. 2014. № 7. С. 37–41.
Lupak, N. (2014). Pedagogichna tvorchist yak naukova (fakhova) problema [Pedagogical creativity as a scientific (professional) problem]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 7, 37–41.
6. Нісімчук А. С. Педагогіка: підруч. Київ : Атіка, 2007. 344 с.
Nisimchuk, A. S. (2007). Pedagogika: pidruch. [Pedagogy: book]. Kyiv, Ukraine.

7. Стельмах Н. В. Педагогічна творчість як фактор самореалізації особистості педагога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Київ, 2014. № 3. С. 346–355.
Stelmakh, N. V. Pedagogichna tvorchist yak faktor samorealizatsii osobystosti pedahoha [Pedagogical creativity as a factor of self-actualization of the teacher's personality]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiyni tekhnolohii* – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 3, 346–355.
8. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. *Вибрані твори*. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 401-637.
Sukhomlinsky, V. O. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektyvu: vybrani tvory* [Method of team upbringing: selected works]. Vol. 1. Kyiv, Ukraine : Radianska shkola.
9. Сухомлинський В.О. Як любити дітей. *Вибрані твори*. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 292-308.
Sukhomlinsky, V. O. (1977). *Yak liubyty ditei: vybrani tvory* [How to love children: selected works]. Vol. 5. Kyiv, Ukraine : Radianska shkola.

Siladiy I.

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9248-0774>

PhD in pedagogical sciences,
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) E-mail: zhizhko@gmail.com

PEDAGOGICAL CREATIVITY AS A BASE OF DEMOCRATIZATION OF EDUCATION

On the basis of the analysis of scientific literature, it was discovered that pedagogical creativity is democratic in its essence, because it is carried out openly, transparently, through the interaction of subjects of the pedagogical process; It is pedagogical creativity that contributes to filling the educational process with non-standard approaches to education and education, organization and management of education. It is proved that competition and democracy in education ensure its progress and progressive development in view of social needs and interests. The article describes the basis of the democracy of pedagogical creativity, which manifests itself in various forms and types of pedagogical activity, stimulating self-development of the teacher and activating his innovative thinking. This is manifested primarily in the creation of new teaching methods, progressive approaches to the disclosure of the potential of learners, in the teacher's ability to combine scientific and methodological work, to find non-standard pedagogical decisions. Pedagogical creativity develops the teacher's ability to self-improvement and self-education as a lifestyle. And the democratic foundation of this process creates the proper conditions for the creative self-realization of the teacher, his scientific and methodological search for the mastering of new technologies for the development of intellectual and spiritual abilities of the students.

The purpose of the article is to study and theoretical substantiation of the essence of pedagogical creativity as the basis of the democratization of education.

The scientific novelty of the research is the study and theoretical substantiation of the essence of pedagogical creativity as the basis of the democratization of education; the introduction of its own definition of the concept of "pedagogical creativity", outlined the conditions for the creative self-realization of the teacher.

Key words: education, democratization of education, pedagogical creativity, creative self-realization of the teacher.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2019 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. О. Стрілець